

NESTANUTER KOPORSÓJA A NEMZETI MÚZEUMBAN.

E folyóirat XXI. kötet 1. és köv. lapjain közzétett értekezésemben kiemeltem azt, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum régiségosztályában van egy Thébában (Felső-Egyiptomban) lelt, gazdag festett díszítésű fakoporsó, a melyet a benne fekvő gyermekmumiával együtt Csuzy Gizella úrnő 1865-ben ajándékozott az intézetnek. Az a tudományos érdek, melyre ez, a maga nemében ritka darab, méltán igényt tart, érthetővé teszi, hogy külön értekezésben foglalkozunk vele.

A sykomorusfából készített koporsó az *új birodalom* idejéből származik, tehát abból a korszakból, a mely Amosis királylyal (1575. Kr. e.), a XVIII. dynastia alapítójával kezdődik. A finom gypsstucco réteggel bevont koporsót és annak födelét gazdag festett díszítések és föliratok — a *halotti könyvből* vett részek — borítják. A koporsó födele a mumia formájára van alakítva (1. ábra). Feje szabadon emelkedik ki és ilyenek lehettek kezei is, a melyek azonban hiányzanak. A koporsó 113.5 cm. hosszú, szélessége a mell táján 35.5 cm., a fejnél 24.5 cm., alsó végénél 23 cm. A fejdísz tanúsága szerint a koporsó királyi herczegnő mumiáját rejtí magában. Neve «*Nestanuter*» volt.

A haj mindkét oldalon a mellig lelóg és díszes szalaggal van díszítve; a parókát gazdag ékítésű szalag (diadéma) tartja össze. Lotosvirágok csokra borítja a fej tetejét, elülső részét és részben a homlokot is. A nyaknak a hajfonatok között kilátszó szabad részén nyakkötő van. A mellre a szokásos amulett van téve, a melynek az a rendeltetése, hogy a halottat az alvilágon átmentében megvédelmezze az alvilág dæmonjai ellen. Hogy az ilyesmire mekkora súlyt fektettek, az már a halotti könyv legrégibb formájában is benne foglaltatik. Annak 32. fejezetében a halott azzal riasztja el a pokol krokodiljait, hogy hatalmas talismanjára mutat. A 149. fejezet írja le az egyptomi alvilág borzalmait, a melyek elől az elhúnytak nem térhetnek ki. Óriási, mérges kigyók ezek, istenségek, a kiknek nevei halált, pusztulást jelentenek, fenyegető vízárادات és lángoló hőséggtől áthatott légkör. Mindezeket át kell haladnia a halottnak, de misem vehet erőt rajta, ha talismanjai vele vannak; ha ezekre rámutat, sértetlenül hatol át az ezernyi veszélyen és baj nélkül közeledhetik az ott uralkodó rettenetes istenekhez.

A mumia pólyái is világosan látszanak. Az egész mellső részt pazar díszítés borítja, a melynek motívumai közül főleg a rosetta és a lotosvirág tűnik föl. Ezután következik az uraeus kigyókkal díszített tarka tollú, szárnyas napkorong, az egyptomi díszítő művészet legfontosabb symbolumainak egyike, a győzedelmes király jelképe. Sarkophagokon és sírok bejáratainál jelenik meg és arra a győzelemre vo-

1. ábra.

natkozik, a melyet a halott fog kivívni a halál hatalma fölött. Valamint Osiris, az alvilági hatalmasságok királya, győzedelmesen kerül ki az ellenséges elemekkel vívott küzdelméből és évente a tavaszi napban ünnepli föltámadását, úgy az Osiris birodalmába került halott is győzelmet arat az alvilág valamennyi ellenséges szelleme és daemonja fölött és mint Osiris új életre ébred, föltámadását ünnepli.

E szárnyas napkorong színezésének is megvan a maga jelentősége. A mennyire az emlékek adataiból megállapíthatjuk, a «tavaszi napot» *zöldre* festették és «Rā-šr»-nek, «gyermeknap»-nak, «fiatal nap»-nak nevezték. A napnak a mi koporsónkon zöldre festett szárnyai tehát szándékosan a *legzsenébb gyermekkorban* a mennyei birodalomba való bejutást akarják jelképezni.

A napkorong szárnyai alatt, e mezőnek a közepén, látjuk a scara-baeust, az örökkévalóságnak, a maradandóságnak a jelképét.* A láthatár fölé emelkedik és díszül a háromszoros Thot-koronát hordja magán. Mint Osiris, úgy *Thot* is buzgó pártfogója minden elhunytnak, az alvilági törvényszék előtt megjelenőt támogatja és az igazakat védelmezi. Már a gúlák szövegeiben is Thot mint olyan istenség szerepel, a ki szoros kapcsolatban áll a nyugati birodalommal, a halottak orszá-gával és eldönti a sír éjszakája és a föltámadás hajnala közötti küzdelmet. Az *erőt* képviseli az istenek között és útját egyengeti Osirisnak, illetőleg a halottnak. Ez a jelentősége ennek a díszítménynek.

Tőle jobbra és balra a halott ülő képét látjuk; előtte imádkozik a lélek, emberfejű madár alakjában. Közöttük áll az üdítő, friss vízzel telt edény, egy áldozati asztal és a «maāt», vagyis «igazság» hieroglyph. De a «maāt» szó törvényt is jelent,** és pedig azon csalhatatlan rend alapján, a mely a világegyetem fölött uralkodik. Ez értelemben használva, ennek a szónak itt kiváló jelentősége van. Ha a halottnak mindenkor rendben volt az asztala és el volt látva üdítő itallal, akkor nem gyötörte éhség és szomjúság, meg volt tehát védve a tökéletes elmúlástól. Ilyen módon mindenkép intézkedtek, hogy az elhunyt egykor a sír sötét öléből új életre ébredhessen. Ez értelemben a koporsón látható képek symbolikus összefüggése világossá válik. Az által, hogy a

* Talán helyén való, hogy itt idézzük egy kiváló angol tudós szavait. P. Le Page Renouf, a régi egyiptomiak vallásáról tartott egyik előadásában megjegyzi: «Természetes, hogy nem érthetjük át az olyan vallást és annak symbolumait, a melyen kívül állunk és nem hajlunk hozzá. Az ember ritkán van tudatával amaz előítéleteinek, a melyek képtelenné teszik arra, hogy olyan rendszereket, a melyek saját gondolkodása módjának idegenek, pártatlanul és helyesen ítéljen meg, és philosophusok, a kik minden előítélettől mentnek gondolják magukat, mindazonáltal a lélektani jelenségek egész csoportjait nem érthetik meg, a melyek vallási szokásokon alapulnak és a melyeknek megértése az e szokásokhoz közel állóknak semmi nehézséget sem okoz». (Vorlesungen über Ursprung und Entwicklung der Religionen der alten Ägypten, 1882. 6. 1.)

** P. le Page Renouf. i. m.

halott előtt volt az áldozati asztal és a hűsítő ital, minden «maāt», vagyis csalhatatlan rendben van és a halott reménylheti, hogy miként a scarabaeus képében jelképezett fölkelő nap naponta újból a láthatár fölé emelkedik, úgy ő is egykor új életre fog születni.

Ez ábrázolások alatt ugyanabban a mezőben guggoló nő képét látjuk kinyujtott karokkal és hosszan kitért szárnyakkal. Isis istennő ez, a ki szárnyait védőleg terjeszti a halott fölé. Feje mellett mindkét oldalon egy-egy sakál nyugszik. Ezek Anubisnak jelképei, az alvilági istené, a ki a halottak birodalmába belépő halottat oltalmába veszi. Még világosabbá válik ez a jelentőség a kép mellé írt hieroglyphikus jegyek révén, a melyek értelme: Anepu, neb deser amenti = «Anubis, az alvilág hatalmas ura».

Az eddig leírt képcsoportoktól jobbra és balra a felső mezőben a sakálfejű Anubis ül trónusán. Jobbjában jogart tart, baljában ostort, tehát Osiris jelvényeit. Virágokkal megrakott kis áldozati asztal áll előtte. E mellett guggol a holt leány, kettős szárnyú istennő képében, előtte a «maāt» jegygyel, azután következik Horus, ostorral kezében és a mögött a kígyó, a mely a birodalom két fele egyikének védő istennőjét jelképezi. A halott szárnyai között néhány nem összefüggő hieroglyphikus jegy van, közöttük a maāt, «igaz» és per anch, «az élet háza» jegyek, az utóbbi az alvilág kifejezésének egyik változata.

Lejebb, a sarokban az e mezőt beszegő szalagos diszítványok között, guggoló helyzetben látjuk Sechmet istennőt, Osiris jelvényeivel, a jogarral és ostorral kezeiben. Ismét megjelenik a scarabaeus, de nem mint az örökkévalóság jelképe, hanem — mint azt a mellette levő hieroglyphikekből megtudjuk — mint a *nuter nofer*, tehát a «jó isten» kifejezése, azé az isteni lényé, a melyet olyan gyakran neveznek a halotti könyvnek *cheper cheperui*-nak, «örökké létező és az ősi kezdettől fogva meglevő lény»-nek és így azt fejezik ki, a mi a bibliában (Exodus, III. rész, 14. vers.) *eheje aser eheje*, «én vagyok a létező, a ki mindig leszek» szavakkal van megírva.

Az eddig ismertetett csoportokat vízszintes szalagdísz fejezi be és választja el a többi, a koporsó talpáig terjedő képtől. Ezek a képek úgy vannak csoportosítva, hogy a koporsó tetejét borító díszítésnek egész alsó mezejét egysoros, felülről lefelé futó hieroglyphikus szöveg két részre osztja, a melyek mindegyikében három különböző képcsoport van elhelyezve. A szöveg a következő:

*amaḥui her Asar, neb heh, hent amentiu, neter nefer, neb
Abdu; dasennu ḥotep; ta, rompyt, aht nebt nefert uabt, haru neb,
n Asar nebt per kema n Amon-Ra, suten neteru, Nestaneter.*

Magyarul: Tiszteletreméltó Osirisnál, az örökkévalóság Uránál, az Elsőnél az alvilágban, a jó Istennél, Abydos Uránál; adassék

meg áldozati adomány, állván: ételből, virágokból és mindenemű jó és tiszta dolgokból, minden nap, Amon-Ra, az istenek Királya, déli temploma Osirissá vált (vagyis: elhunyt) Urnő-jének, *Nestaneternek*.

E mellett a fölirat mellett, a mely 37 cm. hosszú és 2 cm. széles sávot tölt ki, mindkét oldalon 1 cm. széles szalagdísz látunk és e mellett valamivel szélesebb (2 cm. széles) sötétzöld sávot. Ehhez csatlakozik három, egymás alatt álló és egymástól csak díszítményekkel elválasztott képcsoport. Mindenek előtt 3 cm. széles, a napkoronggal koronázott uraeus kígyókból képzett szalagot látunk. A következő képen az elhunyt jelenik meg (női alak, fején a papi méltóság jelvényével), a mint a trónuson ülő Osirishez imádkozik, a ki fején az uraeus kígyókkal ellátott napkorongot hordja, kezeiben pedig szokásos jelvényeit, a jogart és ostort tartja. Előtte áll a virágokkal megrakott áldozati asztal, fölötte az élet kulcsa és az uraeus kígyó. Ez ábrázolás mindkét oldalán áll a *Ded* oszlop, az örökkévalóság jelképe, a melylyel a *busirisi Osiris* istent jellemzik.

Ez után, félkörökből álló díszítmény alatt következik a második képcsoport, a melyet szintén két *Ded* oszlop szegélyez. Sakálfejű állat, nyilván Anubis, keskeny áldozati asztalhoz támaszkodik. A fejnél levő hieroglyph-csoportnak, a melytől bővebb felvilágosítást várhatnánk, csak *neter nefer*, vagyis «jó isten» az értelme. Az edényben, a melyet itt látunk, valószínűleg üdítő, friss ital van, — új erő és új élet forrása a halott számára. A kígyó, a mely az egyik *Ded* oszlop hosszában húzódik, a vele kapcsolatos hieroglyphek szerint, *was* = «hatalom» és *anh* = «élet», a hatalom jelképe, a melyben a halott az alvilág birodalmában részesül.

Ismét szalagos díszítés következik és ez alatt a tiszteletreméltó halott képe, a melyhez két szellem, tulajdonképen a lélek, emberfejű madár alakjában, imára és áldásra emeli kezeit. Mindegyik szellem fejénél a *neter nefer* = «jó isten» hieroglyphek vannak és közöttük és a tiszteletreméltó halott képe között a *hotep* = «béke» és *maat* = igazság szokat olvassuk, mintegy annak jelzéséül, hogy a halott lelkét az isteni törvényszék «igaznak» találta és így az az «örök békének» lehet részese.

A koporsó födelének egész díszítését szalagdísz és egysoros, 57 cm. hosszú fölirat zárja be, a mely a födél hosszában vonul. A baloldali, illetőleg a mumia jobbra felé eső fölirat így szól:

amaḥui her Asar, neb heḥ, hent amentiu, neter nefer, neb Abdu; dasennu perḥru: haqt, arep, tau, ahü, saü, senter neter, hebesü, aht nebt nefert uabt, haru nebt ||||| n asar nebt per kema n Amen-Ra, suten neterü (a név helye üresen maradt.)

Magyarul :

«Tiszteletreméltó Osirisnál, az örökkévalóság Uránál, az Elsőnél az alvilágban, a jó Istennél, Abydos Uránál; adassék meg áldozati adomány, állván: sörből, borból, kenyérből, szarvasmarhákából és libákból, valamint tömjénből, ruhákból és mindennemű egyéb szép és tiszta dologból, minden nap, Amon-Ra, az istenek királya, déli palotája elhunyt Urnőjének.»

A koporsó födelének jobb oldalán, tehát a mumia bal keze felé, a következő fölirat olvasható:

amachui her Ra, Hor taüi, Tum hent On kema, neter nefer ; per m hut, ha m . . . f, Asar neb heh, hent amentiü, neter nefer, neb Abdu ; dasennu hotep : ronpyt, aht nebt nefert uabt, n Asar nebt per kema n Amon (5 cm. hosszú kitöltetlen tér).

Magyarul :

«Tiszteletreméltó Ra-nál, a két ország Horusánál, a déli On (Hermonthis) Tum-ánál, a jó Istennél; fölemelkedik a láthatár fölé és meg van koronázva Atef-koronájával, Osiris, az örökkévalóság Ura, az Első az alvilágban, a jó Isten. Adassék meg az áldozat, állván: virágokból, és mindennemű szép és tiszta dolgokból, Amon déli palotája Osiriszá vált (megboldogult) Urnőjének.»

Sajátságos, hogy mind ezen, mind a másik oldalon elfelejtették a halott nevét kiírni. Ha nem ismernénk azt már a középső hieroglyphes sávból, akkor a koporsóban levő hercegnő neve ismeretlen volna előttünk. A középső sávon *Nestaneter* név fordul elő, olyan név, a mely az új birodalom idejéből való usebti-ken előforduló *Nestanefert** névre emlékeztet. *Nefer* jelentése: «jó, jóságos, a jóságos» és ez értelemben az istenség jelzője. Azért nem ritkán ez a szó használatos a különben az isten kifejezésére szokásos *neter* helyett. Tökéletesen megfelel e névnek a *Nespaneter* név a 30. számú berlini sarkophagon.

A födelnél nem kevésbé érdekes a koporsó ládája, a melyen sok képcsoport és hieroglyphes szöveg látható. Felső szélén 4 cm. széles díszítmény vonul körül, a mely egymással érintkező piros körökből áll, alattuk uraeus kigyókkal. A piros körök a napkorongot jelentik és az uraeus kigyók fejének koronául szolgálnak. Ezek alatt keskeny szalagdísz van, azután a fejtől, és pedig az ott ábrázolt szárnyas napkorongtól kiinduló és mindkét oldalon a lábíg huzódó hieroglyphes szalag.

A jobbfelé huzódó szalag szövege:

* Zeitschrift für aegypt. Sprache und Alterthumskunde, 1881., 69 l.

Dat n Ra, Hor tauī; seudsēn . . . Tum henti On kema, neter nefer; per em hut, ha m . . . . f, Asar neb heh, henti amentiū, neter nefer . . . Abdu; Ptah-Sokar-Asar, neb keras, suten bāti hak dat, Uennofer anḥ; Anepu, henti hat-neter per-hotep ten; Ast, urt, mut neter, nebt pet, a Ra, pert nefert; Nebthat, neter sent, nebt pet, . . . per anḥt; dasennū ha m . . . , ha m arep, ha m hebest, ha m hotep, asar (név kimaradt) ronp.

Magyarul:

«Ra beszél, a két ország Horusa: világosítsák meg a világegyetemet: Tum, a jó Isten Hermonthisban, a ki fölül-emelkedik a láthatáron és korongjával ékes; Osiris, az örökkévalóság Ura, az Első az alvilágban, a jó Isten, Abydos Ura; Ptah-Sokar-Osiris, a sírbolt Ura, Alsó-Egyiptom Királya, a ki örökké uralkodik mint Unnofer; Anepü, az Első a nyugalom e helyén; Isis, a Nagy, az Istenanya, az ég Urnöje; Nephthis, az isteni Nővér, az ég Urnöje. — Adassék meg az áldozat, állván: ezer bikából, ezer korsó borból, ezer ruhából, ezer békeadományból az Osirisszá vált N. N.-nek.»

A balra huzódó szöveg nagyjából azonos az előbbivel, de némi szövegezési eltéréseket tüntet föl és nevezetesen az áldozati formula valamivel részletesebb mint a másikon:

Dat n Ra, Hor tauī; seūdsēn tauī Tum henti On kema, neter nefer; per em hut, ha m . . . f Asar neb heh, henti amen-tet Uennefer [ ] anḥ suten bāti hakt dat; Ptah-Sokar-Asar neb kerast; Isis, urt, mut neter nebt pet, pert nefert; Neb-hat sent neter per anḥt; dasen ha m hotep, ha m arep, hebest, senter neter, ha m ahu, ha m . . . , ha m . . . ha m hotep, Asar nebt per kema n Amon-Ra suten neteru [ ] ronp.

Magyarul:

«Ra beszél, a két ország Horusa: világosítsák meg a világegyetemet: Tum, a jó Isten Hermonthisban, a ki fölül-emelkedik a láthatáron és koronájával ékes; Osiris, az örökkévalóság Ura, az alvilág Ura; Unnofer, Egyiptom királya, az örökké Uralkodó; Ptah-Sokar-Osiris, a sírbolt Ura; Isis, a Nagy, az Istenanya, az ég Urnöje; Nephthis, az isteni Nővér. Adassanak meg az ezer békeadomány, ezer korsó bor, ruhák és tömjén ezrei, ezer szarvasmarha, ezer liba és békés adományok ezrei Amon-Ra, az istenek Királya, déli palotája elhunyt Urnöjének.»

Az ezután következő keskeny szalagdísz alatt több csoport látszik. Először is, a fej végénél a *Ded* oszlopot Osiris Busirisban őrzött hátgerinczének jelképét látjuk, Osiris teljes koronajelvényeivel, az Atef-

koronával és az uraeus kígyókkal (2. ábra). Ez oszloptól jobbra-balra övcsathoz hasonló tárgy van festve: Isis istennő csomója, a mely Isis vérét jelképezi. Mint — rendszeren karneolból készült — amulettnek az a rendeltetése, hogy tulajdonosának bűneit lemossa. Hogy e jelek jelentősége iránt semmi kétség se merüljön föl, mindegyik csomó fölött rövid magyarázó szöveg van: *Ast, nebt urt, mut neterü*, magyarul: «Isis a nagy Urnő, az Istenek Anyja». E képcsoport két oldalán háromsoros fölírat olvasható, a mely Osiris, Isis, Ptah-Sokar-Osiris és Anubis istenségekhez való fohászokat tartalmaz, hogy a halottnak, a ki így már szintén Osirisszá vált, örök békességet adjanak.

2. ábra.

A koporsó mindkét oldalán még hét-hét, összesen tehát tizennégy, képcsoport következik, a melyeket két-két hieroglyphes hasáb választ el egymástól. Tartalmuk az Osirishez, Ptah-Sokar-Osirishez vagy Anubishoz intézet áldozati formulának a kezdete.

Nem lehet önkényes vagy véletlen dolog, hogy a koporsó két oldalán *hét-hét*, összesen tehát *tizennégy* képcsoport mutat be az alvilág életéből vett jeleneteket. Plutarchos, Isis és Osirisről írt értekezésének 18. fejezetében szól Osiris testének tizennégy részre való darabolásáról. Egyiptom 42 kerületének (22 Felső-, 20 Alsó-Egyiptomban) mindegyikében volt egy templom, a melyet kizárólag az alvilági istennek szenteltek és a mely a legszorosabb kapcsolatban állott a halottak tiszteletével. A legkiválóbb ilyen templomok Osirisnak Set által szétdarabolt testé-

ből egy-egy tagot őriztek ereklye gyanánt. A hieroglyphes szövegek * megemlítik e tizennégy ereklye neveit és a legpontosabban megerősítik a classicus írók révén reánk maradt Osiris-mondát. Fontos szerepet játszott Abydos, a hol Osiris feje volt eltemetve és Busiris, a hol hátgerinczét őrizték meg. Osiris tisztelete eredetileg csak Abydosra szorítkozott, de csakhamar elárasztotta egész Egyptomot és egészen idegen istenek is, mint a memphisi Sokar és a dedui oszlop Osirisszá váltak.

A halotti ünnep a Choiak hónap 12. napján (t. i. a Sothis-évben, a mely a szent templomi naptár alapját képezte; a Julius-féle naptár szerint október 29-én) kezdődött és több napon át tartott. Choiak 12. napján Osiris szobrocskáját Set-ruhába burkolták, nyakékkal látták el és kék virágot helyeztek melléje. A Choiak 16. napján (tehát a Julius-féle naptár szerint november 2-án, a mai katolikus egyház halottak napján) a nyilvános körmenet ünnepe volt; a Choiak hónap utolsó napján Busirisban a Ded oszlopot állították föl.

A koporsó egyes képcsoportjainak értelmezése.

A) *A fejtől jobbra :*

Az első kép (3. ábra) fölül félköríves vonalokból álló diszitménynyel betetözött csoport. Középen áll *Isis csomója*. Az istennő kiterjesztett, föl-felé nyujtott karjaival az ég boltozatát hordja, a melynek ő az istennője. Feje mellett balra a *keselyűt* látjuk, a *mut*, vagyis «anya» szónak megfelelő hieroglyphikus jegyet, mert Isis a *mut neter*, vagyis az «istenanya.» Isis fejétől jobbra van az *Uda* szem. Emberfejű madarak képében ábrázolt két lélek áll az istennő előtt és — mint azt a mellette álló szöveg magyarázza — az alvilág birodalmában leendő örök békeségért imádkoznak. A *dasen hotep em duat*, vagyis «adassék meg a békeség az alvilági birodalomban» mondatot olvassuk. Nem hiányozhatnak az üdítő, hűsítő itallal telt edények sem és balra, az Isis csomója és az italáldozat edénye között, az ereklyeszekrényt is látjuk. Az alvilág kapuját két alak őrzi; ezek a Set-Typhon isten jelképes ábrázolásai. A kapu fölött a *per duat*, vagyis «alvilág kapuja» szavak állanak.

A második képen (4. ábra) csarnokában trónol Osiris, kezeiben jogart és ostort tart; fejét a nap és az uraeus kigyók ékesítik. A trónterem előtt áll a megdicsőült halott, imára emeli kezeit és átadja a mellett álló, gazdagon megrakott áldozati asztalt. Erre vonatkoznak többször a fölíratok. Napkorongokkal koronázott tizenkét uraeus kigyóból álló diszitmény zárja be felül ezt a csoportot.

* Brugsch: Das Osiris-Mysterium von Tentyra (Zeitschrift für ägyptische Sprache, 1881, 78. 1.)

3. ábra.

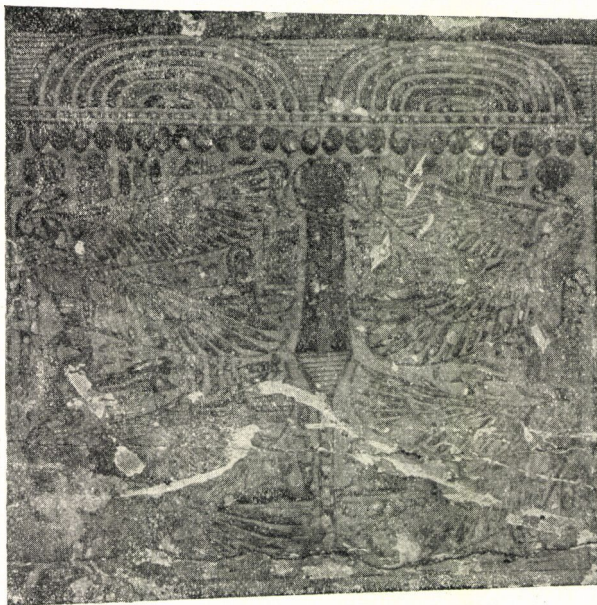
4. ábra.

A harmadik kép teljesen megfelel az előbbinek.

A negyedik képet fölül félköríves vonalakból álló diszitmény tetőzi be (5. ábra). A napkoronggal és az uraeus kigyókkal koronázott oszloptól jobbra-balra két-két szárnyas alak áll: a napkoronggal díszített szárnyas uraeus kigyók, a birodalom két felének védő istennői. Szárnyaik között néhány ábrázolás van, a melyek figyelmünket felköltik. Mindezek előtt a nyugvó sphynx, a királyi méltóság jelképe, továbbá az ereklyés szekrény és az üdítő itallal telt edény. A felső és alsó ábrázolás között az *Uda* szem látható.

Az ötödik képen (6. ábra), a melyet szalag- és vonaldísz tetőz be, balra sakálfejű istent látunk, a ki Osiris jelvényeit tartja kezében. Anubis

5. ábra.

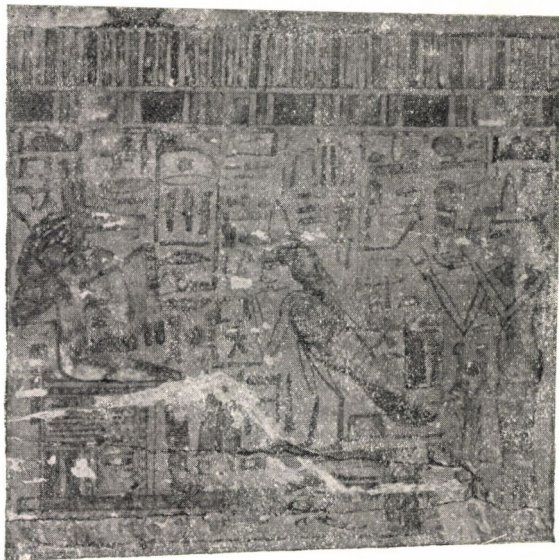
ez, a feje fölött levő hieroglyphhek szerint *Anupu neb n duat*, «Anubis, az alvilág uralkodója». Emberfejű madár áll előtte, az elhúnyt lelke, a mely imára emeli kezeit és mintegy szószólója a háttérben álló halottnak. Az ima szövege: *Dasen hotep m duat n amachri n Asar neb heh*, «adj békességet az alvilágban annak, a ki tiszteletreméltónak találtatott Osiris, az örökkévalóság ura előtt».

A koporsó jobb oldalának 6., fölül ismét félköríves vonalakból álló diszitménnyel befejezett képe (7. ábra) az alvilágnak egy termét ábrázolja, a melyet a szent Ded oszlop két részre oszt. E teremben jelennek meg az alvilág szellemei mumiák képében. A jobboldali két

alak egyikének karvalyfeje, a másiknak kigyófeje van, a két baloldali sakál- és kigyófejű.

Ez oldal 7., utolsó képén (8. ábra) a megdicsőült halott Osiris tró-

6. ábra.

7. ábra.

nusán ül; fejét a napkorong és az uraeus kigyók díszítik, előre nyújtott kezeiben Osiris jelvényeit, a jogart és ostort tartja. A kép fölött levő hieroglyphék szerint az *amahu*, a «tiszteletreméltó», tehát a tiszteletreméltónak ítélt halott ábrázolásával van dolgunk. Előtte áll az áldozati

asztal, rajta áldozati adományok, közöttük a lotos virág. A jobb mezőben majomfejű mumia jelenik meg, *Hapi*, a négy védő szellem egyike. Előtte is virágokkal megrakott áldozati asztal áll. Az egész csoportot fölül szalagos díszítmény fejezi be.

8. ábra.

B) A fejtől balra :

A fejtől balra húzódó ábrázolások elseje (9. ábra) a Ded oszlopot mutatja be, a mely, akár Osiris, tollas koronával, napkoronggal és uraeus kígyókkal van ékesítve. Az oszlop állványon nyugszik, a melyen többféle jegyet látunk. A jegy, *nub*, «arany»-at jelent. Alatta két ereklyés szekrény van, nyilván azokra a szekrényekre vonatkozólag, a melyek Osiris legendája szerint az isten hátgerinczének Busirisben őrzött részeit magukban rejtik. Ezek között a *per neter* = «isten háza, templom» szók a busirisi templomra emlékeztetnek, a melyben Osirist a Ded oszlop jelképében tisztelték. A kép alsó szélén az áldozati asztalon és a hűsítő itallal telt edényen kívül *ablu* = «kelet» és *amentu* = «nyugat» jegyeit látjuk, annak kifejezését, hogy Osiris uralkodik az egész világegyetem fölött. A Ded oszloptól jobbra és balra egy-egy női alak ül és áldásra emeli kezeit. A jobboldali Isis, a baloldali Nephthis istennő. Mindketten, Osiris nővérei, fivéröket magasztalják. Az ő védelmőkre bízta magát a halott, a ki már maga is Osirisszá, tehát e két istennő fivérévé vált. Jó a sorsa, mert nővérei imádkoznak érte és áldozatokat, üdítő italt nyújtanak neki. Ilyképen meg van óva a második haláltól, a melynek az örök elmúlás volna a következménye. Fölül félköríves vonalakból álló díszítmény zárja be a képet.

A 2. és 3. képen ugyanazokat az ábrázolásokat látjuk, mint a kopsó jobb oldalának megfelelő számú képein.

A 4. képen (10. ábra) Isis csomójától jobbra és balra a lélek áll emberfejú madár képében. Az ábrázolás hasonlít a jobb oldal 1. képén levőhöz,

9. ábra.

10. ábra.

11. ábra.

csak a mellékes részletekben vannak eltérések. Isis itt életet oszt; mindkét kezéről az élet kulcsa lóg le. Mint az élet osztóját, a hogy itt

látjuk, a szövegek gyakran dicsőítik Isist. Ennek megfelelően nincs itt a Set-Typhon őrizete alatt álló alvilág, a melyre az aranyos ég borul, hanem a láthatár fölé emelkedő *Cheper*, az ujonan fölkelő nap, tehát az új életre ébredő természet symboluma. Nem a halál ábrázolása van előttünk, hanem az életé, a melyet a boldogságot ígérő Isis gazdag mértékben osztogat és a mely a halottnak a *másik* országban új életre való ébredést jósol. A két ajtó képe, a mely jobbra és balra az alsó szegélyen látható, nem is az alvilágba vezet, hanem az élet és az örök béke birodalmába. Nem *per duat*, vagyis «bejárat az alvilágba» áll itt az ajtó fölött, hanem *per hotep*, «a béke és az örök élet háza». Itt is félköríves vonalakból alkotott díszítés zárja be fölül a csoportot.

12. ábra.

Az 5. kép (11. ábra) a szárnyas kigyót, a birodalom két fele egyikének a védő istennőjét ábrázolja. Hatalmas szárnyai között van a nyugvó sphynx, a melynek fejét a napkorong és az uraeus kigyók díszítik; azon kívül ereklyés szekrényt látunk a szárnyak között. A felső szárny fölött van az Uda szem és a másik szárny alatt pap térdel, a ki előtt Neheb istennő ostoros keselyű alakjában jelenik meg. Neheb Egyptom másik védő istennője.

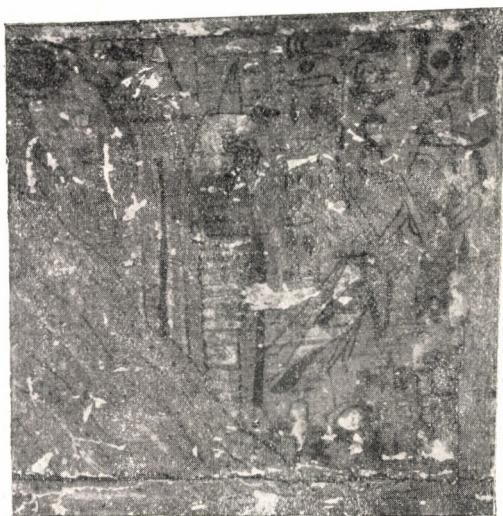
A 6. kép terét (12. ábra) napkoronggal koronázott oszlop két részre osztja. Minden félen különböző adományokkal ellátott áldozati asztal áll és az asztal előtt két mumia, az egyik sakálfejjel, a másik kigyófejjel.

A 7., utolsó képen (13. ábra) az elhunyt mumiája föl van állítva a sírkamra bejárata előtt. Előtte áll a *Ka*, a lélek, a mely átveszi a halott

hozzátartozóinak áldozati adományait. A hozzátartozókat női alak jelképezi, fején a királyi hatalom jelvényével. Míg a többi képen olyan jeleneteket látunk, a melyek a halott életére és másvilági nyugalma vonatkoznak, addig itt a temetési szertartás utolsó mozzanatával ismerkedünk meg.

Az egyiptomi birodalom minden idejében különös pompával ülték meg azt a napot, a melyen a halott sírjába bevonult. Az egyiptomiak Abydos, azt a várost, a hol Osiris feje el volt temetve, tartották az isten tulajdonképeni sírjának és minthogy Osiris volt az, a kinek például kellett szolgálni minden halott számára, mindeniknek temetése előtt el kellett jutnia e szent helyre, ha nem is temettethette magát oda. Azért a mumiát, hozzátartozói kíséretében, hajón Abydosba vitték.

13. ábra.

A mint onnan visszatértek, megkezdődött a tulajdonképeni temetkezési szertartás. Mindenek előtt a holttestet átszállították a Niluson, mert minden időben, ha csak egész különös körülmények meg nem akadályozták, a sírokat a nyugati sivatag szélén készítették el. Ha a sír sziklába volt vésvé, akkor a bejárat természetesen a hegy oldalában volt. Gazdagon díszített csónakon szállították át a virágokkal ékített koporsót a Niluson. Elkisérték a halott hozzátartozói és a halotti szertartást végző pap, a ki áldozatot mutatott be a mumia előtt. A nyugati parton a koporsót a csónakkal együtt szánhoz hasonló szerkezetre tették, a melyet ökrök vontak a sírhoz. A sír bejárata előtt a mumiát fölállították, hogy a még hátralevő szertartásokat — a száj symbolikus kinyitását, a víz bemutatását, a tömjénezést, áldozatokat és imákat — elvégezzék.

A temetkezésnek ez utolsó mozzanatát mutatja be a mi képünk. Látjuk a sziklát és a sír bejáratát, természetesen egyiptomi modorú ábrázolásban; látjuk a mumiát és az elébe tett áldozati adományokat, tehát az utolsó szertartást, a melylyel a hozzátartozók halottjokat útnak bocsátották.

De látjuk a nyugoti birodalomban lemenő napot is, és minthogy vele mintegy a halált akarták jelképezni, azért úgy van ábrázolva, a mint kiterjesztett karjaival fölfogja a láthatár fölé emelkedő scarabaeussal symbolizált örökkévalóságot és leviszi magával az alvilági birodalomba, hogy ott maradjon az új nap hajnaláig.

Budapest, 1901 decz. 12-kén.

Mahler Ede.

AZ ÉJSZAKI BRONZKOR RÉGIBB SZAKASZÁNAK CHRONOLOGIAJA.

Lassan-lassan oszlik a prähistorikus idők ködös homálya. Évről-évre mindjobban szaporodik a szövétnekek száma, melyeknek pislogó fénye rezgő világot vet az ösvényekre, melyek e sötét világ rejtélyes tartományaiba vezetnek. Kelet és Nyugat művelt országai kezét fogtak, hogy vállvetett munkával összehordják az anyagot, melyből az emberiség őstörténelme épül föl. Óriási a haladás, melyet a prähistoria az utolsó két évtizedben tett, mindazonáltal messze vagyunk még attól az időtől, a melyben azt mondhatjuk, hogy befejezett egészszel állunk szemben. Sok még a csalóka fény, mely egyes kincses leletekből fölcillan és útvesztőre csábítja a fölhevült kutatót. Mégis örömmel kell üdvözlönnünk minden alkotást, mely ideig-óráig kápráztatni tudja a homály fürkészésében elgyöngült szemünket, mert tévedéseivel is határozottan mutatja az irányt, melyet kerülnünk kell, hogy elvégre az igazság kútfejéhez érjünk.

Ilyen kápráztató alkotás csillog felénk Montelius Oszkár legújabb művében, északi Németország és Skandinávia legrégebb bronzkora kronoloigájában.* Ki ne ismerné Monteliust, korunk e legszorgalmasabb kutatóját és legtermékenyebb íróját a prähistoria terén. Lesve lessük a bőséges tapasztalatainak kincses bányájából kikerülő gyöngyöket, melyek nemcsak gyönyörűségünkre, hanem sorrendi összefűzésükben okulásunkra is szolgálnak. Ilyen gyöngysor számába megyen szóban forgó alkotása is, mely 239 negyedréttű lapon, 541 ábrával élénk tárja a bronzkor időszakait.

Kiindulásának alapja, melyet hosszú évek gondos tanulmánya nyomán vetett meg, az, hogy bizonyos jellegzetes típusok csak bizonyos időszakokban fordulnak együttesen elő. Könnyebb megértés czéljából a fibulák és belföldi

* Die Chronologie der ältesten Bronzezeit in Nord-Deutschland und Skandinavien, von Oskar Montelius. Mit 541 in den Text eingedruckten Abbildungen. Braunschweig, Druck und Verlag von Friedrich Vieweg & Sohn, 1900.